

Orosz-Örményországban.

— Egy utazó feljegyzéséből. —

— Uton Áni felé. — Örményországi iskolák és vasútak. —

Qreg este volt, a midőn Karakiliszába érkeztünk. A chan-nak (korcsmának) a tulajdonosa, a kit felköltöttünk, egy fiatal embert küldött hozzánk a várva-várt samovárral. A vendégszobában épen három táchtá volt és egy asztal; továbbá néhány szőnyeg s a szobában kifeszített kötél a ruhaneműek megszáritására. Egy kis faggyúgyertya világánál, az ujjainkon kívül minden egyéb segédeszköz nélkül, ugyancsak hozzáláttunk a kolostorból magunkkal hozott eledelek — kecskesajt, lāvás, kemény tojások, hideg ürühús és hagyma — fogyasztásához. Hozzá párolgó théát ittunk s jól megdézsmáltuk a lelkész által útközben vásárolt s a viszontagságokból szerencsésen kimentett tömlőnek tartalmát is.

Másnap hajnalban ismét uton valánk. Még a délelőtti órákban majdnem újabb baleset ért, a melynek ezúttal komolyabb következményei lehettek volna. Mind magasabbra jutottunk, ámbár a táj nem öltött magára tulajdonképpeni havasi jelleget. Kizárólag megmerevedett vulkanikus anyagokból álló fensíkon voltunk, kopasz, süppedékes, feketés-szürke közeten. Egy helyütt meredek lejtőn mint egy száz meternyire mély szakadékba vezet az út. Keskeny szegélye a hóolvadáستól még teljesen át volt lágyulva; korlát-nak természetesen nyoma sem volt s ki nem lehetett ke-

rülni ezt a veszedelmes pontot. A kocsis erősen közéjük ütött a lovaknak, melyek ösztönszerűleg összebb huzodtak. Felállottunk a kocsiban, hogy azonnal kiugorhassunk, ha a kocsi elveszti az egyensúlyt. Egy pár aggodalmas perc után túl voltunk a bajon, de az egyik hátsó kocsikerék már elvesztette maga alatt a talajt s csak a lovak sebes vágatása óvott meg a mélységbe való zuhanástól s az a körülmény, hogy a kritikus pillanatban a kocsinak átellenes oldalára hajlottunk.

Nor-Ásin faluban tartottuk a déli pihenőt. Itt értük el a másfél ezer méternyi magasságú lapos alexandropoli sikot, az ó-örmény Sirák-vidéket. Feltűnő volt itt is, mint általában azóta, hogy az Ararát környékét, vagyis az Araxes rónáját s az Áragádz déli lejtőjét elhagytuk, a fanövényzet gyér volta. Nov-Ásin igen nagy falú; a vendéglőn kívül bolt is volt benne, a melyben azonban köteleken, petroleumon, gyúfán és dohányon kívül semmit sem lehetett kapni. A vendéglős olvasztott vajba rántott tojást helyezett elénk. A helység barátságos arcú ősz papja mindenkép rá akart beszélni, hogy legyünk vendégei a házánál. Nem fogadhattuk el a szíves meghívását, mert hamarosan tovább akartunk utazni. Erre aztán az öreg haza szaladt s egy üveg bort és kenyeret hozott, hogy legalább azt költsük el a vendéglőben.

Kis vártatva azt a kérdést intézte hozzám a lelkész, nem tudom-e, mi lesz az örmény iskolákból, melyeket a kormány nemrég bezáratott. A kísérom elmondta neki, honnan jövök és hogy a patriárkha Ecsmiádzinban fogadott; azt hitte tehát, hogy valami újat tudok erről az úgyről, a mely ugyancsak közléről érdekelte az egész lakósságot. Sajnos, nem adhattam neki semmi felvilágosítást. Az ősz lelkész szomorúan hajtotta le a fejét, aztán az ajtó elé vezetett s megmutatta a község által nemrég épített új iskolát.

— Bezárták, sóhajtott fel, és nem tudjuk miért? Hisz' az Istennek tetsző dolog az, hogy a gyermekek iskolába járjanak! A czár úgy látszik nem szeret bennünket. Pedig mi is az ő alattvalói vagyunk.

S könnyek gördültek végig a fakó arczán és a szürke szakállán. Eszembe jutott, a mit Tiflisben hallottam egy örménytől, a midőn szóba került az örmény községi iskolának a bezárása:

— A mi parasztjaink egyes helyeken már nem tudják a lelkökre venni, hogy esküvői lakomákon és egyéb ünnepségeken a czár egészségére ürítsenek poharat. Nem mintha az érzelmeik megváltoztak volna. Tudják, hogy a czár szabadította őket fel a török és perzsa rabságból, a melyet apáik és nagyapáik még megélték. De azt nem képesek megérteni, miért nem szabad gyermeiknek többé iskolákat látogatniok. A fiaiknak iskolai nevelést adni, bármily egyszerű legyen is az, legforróbb vágya az öreg parasztoknak. Abban, hogy a czár nem engedi ezt meg, a mindenható uralkodó haragjának s kegyvesztésének jelét látják s ez az oka annak, hogy szakítva a régi szokással, az első poharat olykor-olykor elmulasztják a czár egészségére emelni.

— Kit szerettetek legjobban a czárok közül? kérdeztem egy idő mulva a nor-ásini ősz lelkésztől.

— I. Miklóst és III. Sándort. Oh, a törökök nem gyilkolnák az örményeket, a mint most történik, ha élne még III. Sándor czár. Ő igazságos, szigorú és jámbor ember volt.

Ezt a véleményt hallottam pár héttel előbb egy nagyműveltségű örménytől, a ki bejárta fél Európát s egyebek közt a Goethe Faustját is könyv nélkül tudta. III. Sándornak mély vallásos érzülete és minden vérontástól való irtozása aligha elzárkózott volna, az agyongyötrött örménységnek közvetlen közelében felhangzó jajkiáltásaitól. Hatalmas kezének egy intése a Yildiz-kiosk felé elég lett volna, hogy az örmények fellélegzjenek.

Az örmény iskolaügy irányában ő alatta sem volt ugyan kedvező az orosz hivatalos körök hangulata, de mégis elnézték, hogy az örmények saját költségükön községi iskolákat állítsanak. Az egyes egyházközségek, úgy a sajátképeni Örményországban, mint az egész Kaukázusban létesítettek is, részint egyenként, részint együttesen, számos fiú- és leányiskolát. A nagyobb városokban jelenté-

keny intézetek keletkeztek számos osztálylyal s kitünő taneszközökkel, a falvakon szerény egyosztályú iskolák egyetlenegy tanítóval vagy tanítónővel. A szó legteljesebb értelmében népiskolák voltak ezek s az oroszoknak erős kultiválása mellett kisebb-nagyobb mértékű nemzeti oktatást nyújtottak. A ki nyilvános, állami vagy másnemű hivatali pályára készült, annak természetesen orosz gymnasiumot kellett végeznie. Az örmény egyház egy részét is alig fedezhette volna ama jelentékeny kiadásoknak, melyeket az iskolák fentartása igénybe vett; a többi részint egyes vagyonos emberek, részint a falusi községek önadóztatás útján adták össze.

Az 1897-ik év elején mintegy háromszáz községi iskola állott fenn Orosz-Örményországban s a gyermekeknek, különösen a fiúknak legnagyobb része tényleg iskolai oktatásban részesült. Eléggé meg nem becsülhető érdeme ez a szegény népnek, a mely kizárólag a saját kezdeményezéséből, a legcsekélyebb állami támogatás nélkül hozta mindezt létre.

A midőn Örményországot beutaztam, az orosz kormány bezáratta ezeket az iskolákat majdnem kivétel nélkül, a városokban s a falvakon levőket egyaránt. Mindenütt üresen, elhagyatva állottak az iskolaépületek s a gyermekek tanulás helyett egész nap az utczákon futkosnak. Csak egy néhány püspöki seminarium — a mi középiskoláinknak megfelelő intézet — állott még fenn s ezek természetesen túl voltak zsufolva. Orosz szempontból merőben érthetetlen a szentpétervári kormánynak ez az eljárása. Elsőrangú hatalmi factorrá emelhetné az orosz politika az örményeket, ha mozgási szabadságot adna nekik s segítségre lenne szellemi és erkölcsi kifejlesztésökben.

* * *

Nor-ásini pihenőnk az utolsó volt Alexandropolba érkezésünk előtt. A nagy sár miatt, legalább európai fogalmak szerint, járhatlan utakon este értük el az utazásunk célpontját. Valóban bámulatos, hogy mennyit bírnak meg a kaukazi lovak. Ez a két napi utazás Ecsmiádzintól Alexandropolig a legerősebb európai paripákat is tönkre silá-

nyitotta volna. S a mi lovainknak harminczhat óra mulva ismét szolgálatba kellett állaniok.

Naplementekor megállottunk a lelkész-utitársam háza előtt. Közvetlenül a város főtemploma mellett feküdt s szerezny, két szobából és egy konyhából álló lakóhely volt, jobbára európai butorzattal, de a késnek és villának használatát még itt sem ismerték s a peccsenyét, melyet a lelkész szolgálja süttött (női szolgálazemélyzet a nagyobb városokon kívül egyáltalán nincs), valamint a nem tudni, mily uton-módon ide érkezett makaronit az ujjaim segítségével kellett elfogyasztanom. Annyira hozzászoktam már ehhez, hogy eszembe sem jutott az utazási evőkészletemnek a kicsomagolása. Étkezés után a lelkész minden tiltakozásom daczára nekem engedte át éjjelre az ágycát s ő a mellékszobában szőnyegeken aludott.

Másnap korán reggel megjelent a tegnapi kocsisunk. Útközben értesült arról a szándékomról, hogy meg akarom Áni-t látogatni s ajánlkozott, hogy váltott lovakkal s jutányos áron odavisz és visszahoz. Áni romjaihoz két út vezet; az egyik 45, a másik 65 kilomaternyi, de a rövidebbet nem ajánlhatja, mert több kiáradt folyón kell átkelés egyáltalán nem lehetséges. Hallani sem akartam többé a kocsin való utazásról, de a lelkész házigazdám annyira idegenkedett a lovalástól s másfelől az ő társasága oly becses volt reám nézve, hogy végre is hitelt adtam a kocsis biztatásának, a ki azt állította, hogy oly jó lesz az út, mint a milyen benn Alexandropol városában. Ujra elláttuk hát magunkat élelmi szerekkel, a beszerzett tömlőből megtöltöttünk néhány korsót borral, minden bekövetkezhető balesetre felelőssé tettük a kocsist, kijelentvén előtte, hogy ha baj lesz egy kopeket sem fog kapni, — aztán kihajtatunk a városból.

Alexandropol vára a tiffis-akstafa-karsi útvonalon fekszik. Nagy katonai csapatok tanyáztak a városban s a cizitadella ágyúi alatt új kaszárnyanegyed keletkezett a folytonosan és fokozódó mérvben összevont hadcsapatok számára. Jó darabig a legjobb karban tartott úton haladtunk, a mely első sorban katona-czélokot szolgál, mert a sze-

mély- és áruforgalom ezen a vidéken igen csekély. Közéleben vagyunk a török határnak, a mint hogy Kárs és Áni is a san-stefanoi békekötés előtt török területen feküdtek.

Alkalmam volt itt szemügyre venni Oroszország világhatalmi politikájának egyik legújabb nagy alkotását, az épülőben levő tiflis-karsi vasutat. Párhuzamosan a kocsiuúttal nyíl-egyenesen vonult tova a magas vasúti töltés; a hidak már fel voltak állítva s nagy sokasága az olasz munkásoknak dolgozott a Kur és Araxes közti hatalmas alaguton, melynek elkészültével a pálya át lesz adható a forgalomnak.

Ez a vonal azonban csak első láncszeme az orosz politika sokkal nagyobb arányú terveinek. Tovább folytatják Erivánon át a perzsa határig, egyelőre Täbrisig, majd Teheranig s végre a Sulfagar-szorosig, a hol eléri a transzkaspi vasút déli mellékágához való csatlakozást. Ez a vonal Perzsiában pontosan követni fogja az Achämenidák egykori birodalmi útjának az irányát, meghosszabításában fekszik Herat és Kabul, Indiának kettős kulcsa. Létesülése egyértelmű lesz Perzsiának orosz hűbér-állammá való átalakulásával. Nyomon fogja ugyanis követni kereskedelmi szerződésnek a megkötése, mely a sah birodalmát gazdaságilag is Oroszországhoz lánczolja. Elérik azt, hogy több milliónyi új fogyasztót szereznek a moszkvai, wladimiri és lodzi iparkészítmények számára, hogy az Oroszországban megrendelt árúért nagy összegek fognak beözönlenni s a birodalom határainak katonai és politikai biztosítékai is megnövekednek. Így csinál egy nagy állam öntudatos nemzeti politikát.

A Tiflis-alexandropol-karsi vonal természetszerű folytatásával még más irányokba, Erzerum, Czilicia és Mesopotamia felé is utal. Mindez azonban még a távoli jövő méhében fekszik. Az érdekelt körök Örményországban egyelőre és mindenkéül föltt csak a perzsa Täbrisnak vasútvonallal való elérésére gondolnak . . . Mintegy másfél óráig haladtunk e vonal töltésének mentén s egy magas fekvésű ó-örmény vár előtt állottunk, a midőn utunk balra ágazott el Áni felé.

Az út elágazási pontján egy hid átvezetett a gyorsan tovarohanó Kárs-folyón, mely később az Árpácsáival egye-

sülvén, az Araxesbe ontja hullámain. A híd annyira ingadozó és töredezett volt, hogy kiszállottunk s a kocsis is gyalog vezette át a lovakat.

Gyorsan haladtunk tovább a vulkanikus tömegek által borított, meglehetősen népes vidéken. Aránylag sűrűen követték egymást az örmény falvak s sok embert láttunk mezőgazdasági munkánál is. Nehány mértföldnyi távolságban jobbra magas tűzhányószerű kúp emelkedett előttünk, az Alexandropolból jól kivehető Aladsa-hegy. Körülbelül azt a helyet jelöli meg, a hol Áni fekszik; midőn a nap leszáll, ráveti messze elnyúló árnyékát a Bagratidák egykori városának romjaira.

Közepén voltunk Siráknak, a hajdani örmény királyság góczpontjának. Az út, melyen haladtunk, az egykori hadak útja volt, a melyen kivonult az utolsó örmény király, midőn a byzancziak északról betörték s délen minden zsákmányává lett már a seldsukoknak.

Dél tájt alacsony hegyhát tövéhez értünk, a melyen régi falak nyomait lehetett látni. Az út e hegyháton vezetett keresztül. Kocsisunk visszafordulván, azt mondta, hogy felülről már látni lehet Ánit. Türelmetlenül vártuk, mikor jutnak a magasba lovaink. Végre a hegygerinczre érkeztünk. Felállottam a kocsiban s némi távolságban látszólag alacsony fekvésű törmellékhalmazt pillantottam meg, magasra felnyló, kápolnaszerű épülettel a közepén.

— Az ott Áni, szólt a kocsis.

Csalodva ültem vissza a kocsiba. Alig hihettem, hogy ezek a gyér romok lennének mindaz, a mi az egykori hatalmas királyvárosból fenmaradt.

A rejtély néhány pillanat mulva megoldást nyert. Hosszabb talajhullám mögött imposans erődítési vonal bukkan fel; mintegy ezer meternyire világos-vörös, szabályos kockákból álló hatalmas fal vonult végig, kerestekkel s sötét kőből faragott más alakokkal ékesítve s mintegy negyven kerek és négyszögű torony által megszakítva. A fal két végén mély szakadékok voltak, úgy hogy ennek az erődnek az volt a nyilvánvaló rendeltetése, hogy egyedül hozzáférhető pontján is elzárja a sziklasíkot.

Csak a mint a kocsink behajtott a kapúromok egyikén, csak akkor vettem észre, hogy voltaképen két fal fut egymással párhuzamosan, a melyek kapúi azonban nem átellenesek, hanem egy darabig a két falvonal közt kell haladni, mielőtt a második kapút, a város tulajdonképeni bejárását elérjük.

Átmentünk ezen a kapún is... Ániban voltunk.

— A befejező közlemény jövő füzetünkben. —

Dr. Molnár Antal.

Ábázá legújabb munkája.

Nem rég került ki sajtó alól Pétervárott Ábázá orosz tábornok egyik jelentékeny munkája, melynek czíme „Örmények történelme.“

Ábázá Áphánászievics Viktor, kinek még más történelmi művei is vannak, néhány év óta szorgalmasan tanulmányozza az örmény történelmet; e tanulmány eredménye az említett oroszul írt könyv, mely 128 oldalra terjed.

A munka, mely igen csinosan van nyomtatva, teljes tájékoztatást nyújt az olvasónak Örményország föld- és helyrajzi fekvése-, természeti gazdagsága-, az örmény irodalom főbb kincsei-, és az örmény egyház szervezetéről; szól könnyű és érthető nyelven az egész örmény történelemről, kezdve a legrégebb időktől. Szerző művét levezeti addig, míg az orosz seregek Erivánt elfoglalták. Az író könyve végén beszél az örmény nyelv virágzásáról és a régi királyi levéltárakról.

Ábázá művének azon részében, mely az örmény nemzet tulajdonságait tárgyalja, nagy rokonszenvvel szól az örményekről.

E munkának nagy jelentőséget kölesönöz az a körülmény, hogy e könyv Kaukasia volt kormányzója: Nikolaevics Mihály főherczegnek van ajánlva.

Hogy a szives olvasónak alkalma legyen a rokonszenves szerző nézeteivel megismerkedhetni, — a munka előszavából néhány részletet im itt közlünk is:

„Császári Főnséged kegye, mely megengedte, hogy „Örmények történelme“ című munkámat Főnségednek ajánlhassam, — bátorit fel arra, hogy Főnséged magas figyelmét művem tárgyára irányítsam.

Azon czikkek, melyeket sajtónk különböző terményei, és lapjaink Örményországról hoztak, nagyon keresettek. Örményország megérdemli a figyelmet természeti gazdagságai miatt; ezek birhatására a legrégebb idők óta a leg-hatalmasabb nemzetek törekedtek. Erkölcsi szempontból is az örmények nyújtottak Keleten legnagyobb szolgálatot a kereszténységnek, kik hivek maradtak a keresztény felvilágosodás zászlójához és kis nemzet létükre folytonosan küzdöttek egyenlőtlen harcban. Elégé ismeretes Örményország és az örmény nemzet a történelmi irodalomban; de mivel e közlemények — az örmények szétszóródása miatt — többnyire idegen nyelven irattak, azok tanulmányozása hosszas olvasottságot igényel.

Mivel sokan egyoldalú, mások igazságtalan ítéletet mondtak az örményekről, — azért határoztam el magamat e rövid munka megírására, melyhez az anyagot az európai írók műveiből szedtem.“

Ábázá könyve örvendetes jelenség az orosz irodalomban; mert az orosz olvasót nemcsak az örmény történelemmel ismerteti, hanem sok ferde nézetet is képes elosztatni.

A becses munka ára 1 rubel (1 frt 62 kr).

Ábázá szándékszik munkásságát az örmény irodalom terén tovább folytatni. Azt írja a „Méság“ levelezője, hogy Pétervárott meglátogattam Ábázát, 6 órán át mind az örmény történelemről beszéltünk; azon iratoknak, melyek az örmény történelemre vonatkoznak, egész gyűjteményét láttam nála. „Nézze csak egy perczig Örményország térképét — mondá Ábázá — és maga előtt látja azon

különfélé néparadatokat, melyek századokkal ezelőtt jöttek ide, hódításokat tettek és keresztül mentek ezen országon. De azért az örmények ma is élnek; ellenben e nemzetek — vérszomjazó ellenségeik — közül sokan egészen megsemmisültek, letűntek a világ színteréről. Örményország — folytatá tovább — igyekezett kiválni az ázsiai nemzetek sorából, mert — mondhatni — egyedül ez volt egész Ázsiában keresztény ország. Ne feledjük el, hogy a kereszténységért türtek oly sokat és ontottak annyi vért az örmények. Most is mily szilárdul ragaszkodik ezen igen erényes nemzet — hitéhez. “ Az erős meggyőződés hangján szóló író szavait így fejezte be: „Igen! az örmény nemzet kincs az élő nemzetek sorában és méltó az életre, mert vallását megtartotta tántorithatlanul és régi szokásait s természeti sajátosságait hamisítatlanul megőrizte.”

Szongott Kristóf.

A bécsi mechitháristák emlékkönyve.

— Befejező közlemény. —

III.

Egészen természetes, hogy a latin misekönyvek kérdése már korán foglalkoztatta az örmény atyákat. Végre is papok kezében levő nyomda a leghivatottabb az egyházi élet könyvszükségletének kielégítésére. E munka különösen nagy lelki gyönyörűségek forrásául kínálkozott. Aztán a missale az előkelőbb nyomda-termékek közül való; stilszerű kiállítása, az egésznek gondozása méltó feladata a katolikus érzésektől áthatott, tipografus ambícióznak,

a mi mint tudjuk mindig meg volt a mechitháristákban. Végül pedig a misekönyv mint üzlet sem megvetendő, tekintve biztosra vehető kelendőségét. A földolog az engedélynek és a privilégiumnak megnyerése volt. Bábit érsek már 1811-ben hozzáfogott eszméje megvalósításához kérvényt adva be engedélyért. 1812-ben a kormány részletes előterjesztést kért a feltételekről, a melyek mellett a kongregáció a szükségletnek megfelelő tiszta misekönyvek előállítására vállalkoznék. Hosszas tárgyalások végeredményeként Ferencz császár 1824. ján. 12-én kelt decretuma a mechithárista atyák vágyait, törekvéseit valóra váltotta. Ennek az engedély-okmánynak erejénél fogva harmincz esztendőre az övék lett a Missale Romanum és Breviarium Romanum nyomtatásának joga az összes német és osztrák örökös tartományok területére. Magyarországra ez a jog nem volt kiterjeszthető, mert a pesti egyetemi nyomda már korábban megkapta a misekönyvek nyomásának és elárusításának kiváltságát a magyar korona országaira. Kálemkiár atya közli az engedély-okmányt egész terjedelmében, a mely részletesen felsorolja az „ausschiessendes Privilegium“ feltételeit; a készitendő könyvek alakját, árát stb. A breviariumból egy kötet már 1824-ben megjelent s ugyanebben az évben hozzáfogtak a missale sajtó alá rendezéséhez is úgy, hogy 1827-ben ez is megjelent fekete és vörös nyomásban. Újabb kiadások készültek 1842-ben és 1862-ben, az utóbbi igen diszes kiállításban. Mindkét egyházi könyv első kiadásából diszpéndányokat juttattak az uralkodóhoz és a pápához. A bécsi könyvnyomtatás hírneves történetírója dr. Mayer a legnagyobb elismeréssel szól ezeknek nyomdai tökéletességéről.

„Az a misekönyv, a melynek a császár számára készült egyik diszpéndányát láthattuk, határozottan a könyvnyomtatás kora óta ebben a nemből létre jött legkiválóbb alkotások mellé sorolható.“ Az említett egyházi könyveken kívül még más kisebbek is készültek a bécsi könyvnyomdában. Mindezeknek bibliografiai ismertetése megtalálható a dr. Kálemkiár könyvében, a ki különös büszkeséggel nyomdájuk következő kiadványára hívja föl a figyelmet: „Biblia sacra Vulgatae editionis, Sixti et Clementis VIII.

Pont. M. auctoritate recognita. Notis chronologicis, historicis geographicis ac novissime philologicis illustrata.“ 1855—1858 és 1863. Petit betűkkel, nyolczadrét, 1282 lap. Mondanunk sem kell, hogy örmény katolikus ritualis könyvek szintén nagy mennyiségben készültek a mechitháristák nyomdájában.

Az Ázária Aristaces érsek képmásával kezdődő fejezet az örmény atyák egy másik tevékenységi körével ismerteti meg, a mely azonban a könyvnyomtatással szintén szoros kapcsolatban áll. Az eszme említett rendfőnöktől eredt s megvalósult a „Verein zur Verbreitung guter katholischer Bücher“ című egyesületben, melynek rendeltetését ez a cím teljesen kifejezi. Könyvünkben olvashatók az egyesület alapszabályai is. A leglényegesebb tétel az, hogy 3 frt tagsági díj fejében az egylet évenként hat kötet könyvet ad tagjainak. Hogy ez az egylet mennyire kimagaslott sok hasonló vállalkozás közül, mutatja az a rokonszenv, a melyet az egész katolikus osztrák társadalomban sikerült magának szerezni. 1829-től működött husz éven át s ez idő alatt tagjai közt szerepeltek Ferencz és Ferdinánd császárok az egész uralkodó-házzal, Antal szász király, Ausztria, Magyarország, és Bajorország összes érsekei és püspökei s úgyszólván az egész osztrák arisztokraczia. Az egylet 20 év alatt 92 művet bocsátott közre mintegy félmillió példányban, s ebből évenként 500—800 példány különböző jótékony intézeteknek egészen ingyen jutott. A kiadványok szerzői között az akkori katolikus irodalom több jelesével találkozunk. 1849-ben husz évi tevékenység után az érdeklődés csökkenése folytán az egylet feloszlott, azonban azok, kik egykori áldásos működésére emlékeztek, nem nyugodtak, míg 1862-ben ismét új életre keltették, a mi öt évig tartott. Ez a megújhodott s öt évig élt egylet adta ki tagjai számára a „Der Pilger“ című vallásos családi lapot, a mely 1875 óta, ugyan más kezekben, mai napig a legelterjedtebb hasonnemű vállalatok közül való. Könyvünk közli az új életre kelt egylet illusztrisabb tagjainak névsorát 1862-ből. A sort Ferencz József Ő cs. és ap. kir. Felsője nyitja meg s utána sorakozik az egész uralkodó-ház. Mindez pedig a mechitháristák egy

ujabb diadala. Mint láthatjuk nem igen fogtak olyasmihhez, a mi ne vezetett volna sikerhez. Vállalkozó, inicziáló szellemüket kitünő gyakorlati érzék szabályozta.

És még egy körülmény járult ezekhez arra nézve, hogy működésüknek ilyen szép eredményei legyenek: a rend ember-anyagának jó minősége. Igazán feltünő jelenség, hogy ez az aránylag nem népes szerzet mily sok kiválóságot tud felmutatni. Láttuk, hogy az eddig fölem-lített rendfők mindegyikének nevéhez egy s más nevezetes s majdnem mindig fényesen bevált kezdeményezés emlé-ke fűződik. S ez tovább is így van. Haladva könyvünkben Bosági Jacobus cäsareai érsek mély tudományosságot tükrözö, derült arcának képe kerül elénk. A kísé-ró szö-vegből pedig megtudjuk, hogy a léleknek ez a derüje nagy jelentőségü tudományos tevékenység eredménye. Bosági volt ugyanis az, a ki az örmény irodalom multjá-nak szakszerű buvárlására terelte a figyelmet, s 1843-ban megalapította az „Árámián-egylet“-et tudományos szak-és kézikönyveknek örmény nyelven s az örmény tuda-mányosság számára való készítése és terjesztése, továbbá a régi örmény irodalom remekeinek filologiai pontosságú publikálása céljából. Ez az egylet ma is virágzik s csak nem rég fogott az örmény irodalom emlékeinek kiadásához „Az örmények liturgiái“ czimü kötetekkel, a melyben a régi örmény szellemi életnek (az V. századtól kezdve) rend-kivül becses maradványai vannak összegyűjtve s teljes tudományossággal kommentálva.

Már az eddigiekből láhattuk, hogy a mechithárista-nyomda legfőbb nevezetessége poliglott mivoltában áll. Könyvünk külön fejezetet is szán ennek részletesebb fej-tegetésére. „Mechithárista atyák — mondja Kálemkiár — mint örmények, velük született előszeretettel viseltetnek az idegen nyelvek iránt.“ A ki ismeri az örménység világtör-téneti szereplését, érteni fogja, hogy a sok nyelvűség miért tartozik az örmény jellemvonások közé. Élénkebb szellemi vagy üzleti életet élő kis nemzeteknél ez különben elsőrangú életkérdés. És a mechitháristák a magukkal ho-zott keleti nyelvismereteket csakhamar kiegészítették a főbb nyugateurópai nyelvekkel. Erre a sok nyelvűségre különö-

sen nagy súlyt fektettek, mikor látták, hogy könyvnyomtatói tevékenységükben ennek mily nagy hasznát vehetik. Könyvünk részletes adatokkal mutatja be a bécsi nyomda kiterjeszkedését újabb és újabb nyelvek területére. Természetes, hogy első sorban a keleti nyelvek szempontjából volt fontos a mechithárista nyomdának ez a gazdagsága. Az örmény atyák nélkül el sem képzelhető, hogy Nyugat-Európában ily pompásan felszerelt s ily kitünően működő keleti nyomda létrejöhessen és virágozzék. Bécsnek egyik nemzetközi érdekessége ez s Mayer már említett művében nagy elismeréssel emeli ki ezt a vonását a bécsi örmény nyomdának. „Valóban keleti jellegű és rendeltetésű poliglott nyomda volt — úgymond — a mechitháristaké. . . Itt túlnyomóan ó- és újörmény, török, perzsa, görög, héber stb. nyelveken írt műveket nyomtatnak, legtöbbit amint ezt a kongregáció rendeltetése természetessé is teszi — az első két nyelven. . . Jjobb és különösen díszkiadásoknál a keleti betű-typusok öntése és metszése igazán teljes dicséretet érdemel. A díszművek közül az örmény misekönyvek feltünően kiemelkednek.“ Ennek a soknyelvűségnek köszönhetőek még azok a többnyelvű kiadványok, a melyekben keleti és nyugati nyelvek együtt szerepelnek, szótárak, nyelvtanok stb. a melyek a két világot mindinkább és inkább összekötik a kölcsönös megismerés révén. Kelet és nyugat szellemi érintkezésének előmozdítása terén a mechitháristák olyan érdemeket szereztek, a melyekről az egyetemes művelődés-történet is meg fog emlékezni. Esztegár Vártán érsek is — úgy látszik — ebben az irányban fejtett volna ki nagy tevékenységet, ha fényesen megindult pályájának halála véget nem vet oly korán. Az ő francia-örmény levelező könyve igen érdekes kezdeményezés a nyugati társadalmi modor német finomságainak a Keletre való átplántálása terén. Fájdalom, hogy előkelő szellemének oly váratlanul ki kellett aludnia. Már utódja, a mechitháristák jelenlegi ősz rendfőnöke Áidyn érsek hosszú élete eredményes munkásságára tekinthet vissza komoly munkával kiérdemelt díszes helyéről. Mellözve filológiai nagybecsű alkotásait, s követve Kálemkiár dr. előadásának fonalát, említsük föl a bécsi

mechithárista nyomdában készült földgömbök közül azt a két láb átmérőjűt, a melyet Aidyn atya 1845—1848-ban a bécsi katonai földrajzi intézetben készített el, s mely úgy a rajz, mint az örmény szöveg pontosságával még ma is teljes elismerést arat minden szakember előtt. Az a kedves mechithárista atya, a ki a mult nyáron, a jubileumi kiállíáson szíves volt nekem, az ő nyomdájuk díszes szekrényének érdekességeit megmagyarázni, szintén büszkén mutatott erre a földgömbre, mint egyik legfényesebb alkotásukra.

S ezzel végére jutottunk a beszámolónak, a mely annyira gazdag a komoly, lelkiismeretes munka kézzel fogható bizonyágaiban. Pedig ez csak egy része az egésznek. Az a rész, a melyik a könyvnyomtatói tevékenységgel kapcsolatos. Kálemkiár dr. nem terjeszkedhetett ki a rend irodalmi és tudományos működésének politikai méltatására. Azonban több tudományág története megemlékezik azokról a szolgálatokról, a melyeket Keletről ide szakadt lelkes férfiak szorgalmának és nemes hajlamainak köszönhet. A ki pedig Bécs hit-életének történetét fogja megírni, szintén a kegyeletes hála mély érzéseivel fog hódolni Mechithár fenkölt szellemének.

. . . S előttem még egyszer fölmerül a bécsi szűk utczában levő kolostorban lefolyó élet megnyugtatóan magasztos képe. Látom az ezredéves írások titkait kutató szerzetest, a mint czellájában, vagy a könyvtár dolgozó asztala mellett elmélyed munkájába, mialatt megszólal a kis templom harangja s egyidejűleg a könyvnyomda gőzgépének sipja. Szorgos munka a megélhetésért, Isten dicsőségének hirdetése az oltár mellől s az emberi szellem alkotásainak vizsgálata, lehet-e ennél lélekiemelőbb összhang? Pedig a harang, a sip és a könyvtárszoba órájának csöndes ketyegése ezt az összhangot hirdetik. Boldogok, a kik nemcsak fölfedezik ezt, hanem benne élhetnek is.

Esztegár László.

A magyar és örmény nyelv rokonságából.

Toldy Ferencz „A magyar költészet története, az ősidőktől Kisfaludi Sándorig“ czimű könyve, második, javított kiadásának (1867.) 11. lapján megemlékezik azon, — hírneves Lukácsynk által „A magyarok őselei“ hiteles örmény kútfőkből írt munkájában (1870) világosan be is bizonyított tényről, hogy a magyarok az ókorban Armeniában is laktak; hova történeti nyomok, de főkép a „nyelvvizsgálat“ utal.

Toldy erre vonatkozó állítása következő: „Az ókor története... felkeresi eleinket, mint húnokat és magyarokat, nemcsak a Feketetenger és Kaukasz éjszaki részeiben,... hanem a Kaukasz déli részeiben, az örmények és perzsák között is, hova történeti nyomok utalnak; de utal főkép a nyelvvizsgálat..“ Toldy itt idézett szavainak tanuskodása szerint „főkép a nyelvvizsgálat“ utal arra, hogy a hűnmagyarok az ókorban az örmények között is laktak.

Lukácsy Kristóf fönnemlített becses történelmi munkája első könyvében oly 210 szót sorol fel magyar és örmény nyelven, melyekben némi eltérések mellett is felismerhető a közös eredet. Példa gyanánt álljon itt a következő 20 közös eredetű magyar és örmény szó:

<i>Magyarul:</i>	<i>Örményül:</i>
Kincs	kándz.
Szeretet	szer.
Ugar	ágár-ák.
Árad	árád.
Árok	áru.
Származás	szárm.
Vért	vért.
Sír (sírhalom)	sirim.
Csóvárgó	esováragán.
Vándor	bántuehd.
Zeng	zsáng.
Kos (aries)	kos.
Sok	sád.
Vén	hén.

ÉR (vena)	érág.
Zápor	sáráp, daráp.
Fa	phád.
Szabad	ászbéd (nemes).
Haj	hér.
Buta	but.

Megjegyzendő, hogy e szók nemcsak az erdélyrészi magyar-örmények tájnyelvében fordulnak elő, hanem megtaláljuk azokat a régi örmény klasszikusok műveiben, s a mai örmény irodalmi nyelv szavai között is.

Eltelkintve e két nyelv rokon származású szavaitól, — nem egy meglepő nyelvtani egyezésre is találunk azokban. Így pl. a főnevek többes számának képzése úgy az örmény (nevezetesen a régi irodalmi), mint a magyar nyelvben „k“ (kh) által történik; feltűnő továbbá mindkét nyelv igeragozásánál az egyes számú második (sz), a többes számú első (nk) és második (-k) személyű ragok azonos-sága: szir-e-sz = szeret-sz, szir-e-nk = szeret-ü-nk, szir-e-k = szeret-t-e-k.

Még számos hasonló és egyező esetet hozhatnánk fel a magyar és örmény nyelv grammatikájából, melyek e két nyelv rokonsága mellett oly feltűnően tanuskodnak; de erről talán máskor.

Sz. K.

SZAMOSÚJVÁR VÁROS

MONOGRAFIÁJA

Irta: **Szongott Kristóf.**

(Tizenegyedik folytatás).

2. Fejezet. Polgárjog.

A város, mint „communitas“, sok szép kiváltságot nyert az uralkodóktól, melyeknek a lakos, mint egyed, szin-

tén részese volt. Ez az egyik oka annak, hogy ha egyik-másik ki is költözött e városból, házáat el nem adta. Ha házbérbe ki nem adhatta: inkább zárva tartotta és még sem adta el; mert „élni akart polgári jussával.“ Az eltávozottak közül azok, kik szorult anyagi körülményeik miatt kénytelenek voltak házastelkeiket eladni, úgy tartották fenn az összeköttetést a várossal, hogy az idevaló adozók lajstromába iratkoztak be: „Perint Péter, habár nincsen itten háza; de mert fenn akarja tartani polgári jussát; kéri a várost, hogy iktassa be nevét az 1801-ik évi tábellákba, mert itt akar contribuálni.“ (Vár. lev. 1800—807. sz.).

3. Fejezet. Polgári taksá.

Habár a „polgári taksát“ a város Mária Terezia idejében kifizette (L. 105. lap. 3. Fejezet. „A terület, melyen a város épült“); mégis nem egy ízben kérték tőlünk az ezen taksákból begyűlt összeget. Azért a város 1820 márczius 25-én e tárgyban felirt a királyhoz. A felirat vonatkozó része így hangzik:

„Census domorum civilium (qui de praesenti in unici rubrica tabellae tributariae taxa domorum in civitatibus nominatur) in consequentiam praescripti Regi ddo 18. apr. anni 1758 editi ad cassam cameralem in viginti quinque mille Rfnis effective persolutus esset“

Véglegesen 1834-ben intéztetett el ez az ügy. Ugyanis levéltárnokunk a mondott évben a következő alapos dolgot, melyhez a vonatkozó oklevelek is mellékelve voltak, nyújtotta be a tanácshoz:

„Az itten megtelepedett nemzetnek a hely, melyen fekszik városunk a maga kiterjedésében, tartozván a szamosújvári dominiumhoz, abból fels. VI. Károly császár 1726-ban privilegiumának első pontja tartalma szerint kivette és a nemzetnek általengedte; de a fels. privilegium

6. pontjából azt is lehet meglátni, hogy a) az előtt már jóval minden esztendőben, minden paterfamiliás telkeik után köteles volt per 10 frtot a cameralis cassába fizetni; a honnan következett b) valamint az 1717-iki catastrumba és a többekben is egészen 1758-ig titulo taxae civicae minden gazdákra rovatatok tétettek, azoknak befizetéseket a méltóságos cameratica directio sub nomenclatione taxa civica sürgette; innen kiindulva c) dicsőségesen uralkodott fels. Mária Theresia ő Felségének 1758 ápr. 17-én kelt fels. privilegiuma 1. pontjában, valamint a 6. pontban tisztán iratik, úgy a VI. Károly privilegiumában is census, mely civicus census, vagy civica taxanak örökösön lett redemptiojában 25.000 Rh. forintok fizetettek a cameralis cassába.

Ezen előrebocsátott indító okokból a mi előljáróink is elsöbben azért, hogy a fels. kamarával (a mint gyanítani lehet) az örmény nemzetnek ezen mostani helyre lett letelepedésével, a 17. század elején tett alkalma szerint, mely alkalom az 1726. és 1758-ban kelt két rendbeli fels. királyi adományos levelekből is tudatik, nevezetesen azoknak 6. pontjából, hogy minden házat, tűzettartó gazdának: paterfamiliásnak per 10 frtot kelletvén fizetni, a városi előljáróság catastrumba, defterbe vevén a paterfamiliásokat, azoktól felszedette és a cameralis cassába esztendőről esztendőre befizette 1758-ig, a mikor a nemes város — semel pro semper — örökös kiváltsági jus mellett 25000 frtot fizetett. Ekkor kezdődött már azon kiváltsági titulus u. m. titulo redemptionis taxae domorum a nemes város allod. cassája számára és részére felszedetni; most is még divatban van, hogy mivel minden házhely: fundus 100 magyar frtban vétetvén fel, minden paterfamiliástól (azon 100—100 frtot a polgárok nagyobb része már befizette) azokra, kik a fundus 100 frtját be nem fizették, a rendes interes (6 magyar frt) rovatott és rovatik ki ma is.

Ez a valóságos oka tehát annak, hogy miért praetendáltatik olyan polgároktól, kik a fundus 100 frtját még be nem fizették, ezen summa után a 6 magyar frt. Govrik Márton levéltárnok. (Vár. lev. 1838—468. sz.).

4. Fejezet. Városi pénztár.

Duzzadt tárczákkal ide jön százhatvan örmény család — lakozni; összeszesznek egy jelentékeny mennyiséget és megvetik alapját a „város cassájá“-nak. Ebből fedezte az új város összes szükségletét. És ez a pénztár takarékos, okos gazdálkodás, példás hív kezelés mellett annyira gyarapodott, hogy nemcsak elbirta az időnként reá nehezedett roppant kiadásokat: a kiváltságlevelek megszerzése, a plébániai nagytemplom, a hadi segély, főgymnásium, huszárlaktanya, . . . hanem még befektetésre (előbb csak zálogba vettük, később örök áron megvettük a „szamosújvári uradalmat“) is jutott. Ezeken kívül nem volt országos, vagy közcél (akadémia, nemzeti színház, pesti vízkárosultak, alapítványok, szobrok, tanulók, szegények, templomok . . .), melyeknek előmozdításához nem krajczárokkal, hanem számottevő összegekkel hozzá ne járult volna. „Forduljatok a gazdag Szamosújvárhoz — így szólottak legtöbben — és bizonyára nem fogtok onnan üres kézzel távozni.“ S igazuk volt. Adtunk minden közcélra, vigasztalatlanul nem bocsátottunk el — senkit. Hát nekünk kik adtak, ha néha napján megszórtunk? Meg lehetne számolni egy kezünk ujjain. És ez a pénztár — hála Istennek — ma is tevőleges állásban van: a polgárság tehát nem küzd a pótdó alig legyőzhető nehézségeivel. S mind ezt a kölcsönös szeretet eredményezte! Igen; mert: „A város legbiztosabb alapja a polgárok kölcsönös szeretete.“ Ez az önzetlen szeretet szives-örömet adott kölcsönt kamat nélkül ennek a pénztárnak, ha egyszer-másszor szorult helyzetbe jutott: „Vannak közöttünk olyanok — mondja a városi levéltár, — kik a közönség kassáját a megkívántatott esetekben kölcsönzésekkel segélyezték; vannak, kik a nemesek insurrectioja alkalmával személyesen irsburgáltanak és olyan költségeket tettek a magukéból, melyek nekik vissza nem adtak.“ (Vár. lev. 1817—2135. sz.).

5. Fejezet. Segítő-pénztár.

Városunk fejlődése még egy más pénztár létesítését is szükségessé tette. Ugyanis a városi pénztárból csak azon

kiadásokat fedezhették, melyeknek utalványozásához a főkormányshéék beleegyezésével hozzájárult. Ámde kormányshéék és város nem mindig egyazon útát járták; azért akárhányszor a város érdeke arra kényszerített, hogy a kormányshéék eljárása ellen magához az uralkodóhoz folyamodjunk. És mivel ezen küldöttségek, melyek felfolyamodásunkat a fejedelem trónjához vitték, kiadásait nem lehetett a városi pénztár rovására tenni, polgártársaink határtalan áldozatkészsége előteremtett egy más forrást, mely „segítő-pénztár“ név alatt ismeretes. Ebből a bugyogó forrásból fedeztük azoknak költségeit is, kik Kolozsvárra, Nagyszebenbe, Bécsbe . . . és máshova mentek a város megbízásával, hogy ott sürgös, de késedező ügyeink ellátását szorgalmazzák. „Volt a városnak — mondja egyik városi aktánk — külön subsidionalis cassája, mit a polgárság a magáéból tett össze. Ebből fizették a közönségnek annualis szószolóját, az udvari agentst is.“ (A jelen század elején Br. Müller Ferdinánd volt bécsi agentsünk, kinek évi fizetése 350 frt volt; ez különös szolgálataiért kapott még évenként 150 frtot. Vár. lev. 1810—12 sz.) Beh kár, hogy ezen forrás e század elején bedugult: az óta többé nem buzog! . . .

6. *Fejezet. Az utcák elnevezése, gyarapodása;
útczakapitányok, városrészek.*

Városunk alakulásának első évtizedeiben csak három utczából állott: az első „Viz-útca“ nevet nyert; a másodikat „Közép-útca“-nak nevezték és az utolsó — a sorrend szerint — felvette a „Harmadik-útca“ nevezetet. . . . És mivel a Szamos a város közelében délről éjszak felé folyik, minden utcának déli része a piaczig „felső“-nek és a másik része „alsó“-nak neveztetik. A „Viz-útca“-t a mult század második felében a híres Dániel Tódor „consiliarius“ nevérol „Toderás-útca“-nak is nevezték; a jelen század első tizedében „Nagy-útca“ név alatt is fordult elő: „In platea Vizutca alias Nagyutca“ (L. Vár. lev. 1805—151. sz.). Mivel I. Ferencz király ezen az utcán jött be és ezen is távozott el, néhány évig ezt az

utcát „Király-utcá“-nak is nevezték. A „Harmadik-útca“ 1791 óta (mivel ebben az utcában volt első postames-terünknek Balta Emanuelnek háza: a mostani Tódorfi Kristófféle ház) „Posta-utcá“-nak, majd később Kovrig Tódor főbíró nevére „Kovrig-utcá“-nak neveztetett. Napjainkban ismét „Posta-útca“ nevet visel.

A múlt század negyedik tizedében épült a „Belső-Mező-útca“ a Sáhin Márton-féle háztól kezdve Ábrahám Zachar házáig. Ezen útca alsó része, mely a sikátortól az útca végéig terjed, 1760—1770-ig épült. Egy-egy telek ára 300, 400, 500 frt. Azután épült a „Külső-Mező-útca.“ 1805-ben a „Tizenhárom-város“ már megvolt.

A „Kakasváros“-ban kezdetben cigányok laktak, a kiket II. József idejében áthelyeztek a „Czigánysor“-ba. A „Majorsor“ egy része és a „Kandia“ az örmények letelepedésekor már fennállott. A többi később épült. Az „Újútca“ házsorait az ötvenes években (1850—...) egészítették ki.

„Utczakapitányok neveztek ki: a négy utcába négy. Ezek naponként minden utcából egy fegyveres polgárt rendeltek ki, ki estve 9 órakor a városháza elejébe ment, hol találkozott a közönség által kirendelt hűtös személylyel; ezek reggeli 2 óráig jártak utcáról útcára és vigyáztak a városra.“ (Vár. lev. 1809—685. sz.).

„Minden utcának külön comisarius adatik, hogy ez a kéményekre ügyeljen.“ (Vár. lev. 1821—383. sz.).

7. Fejezet. A főpiacz és utcák kikövezése.

A piacz mind négy oldalára járdát 1801-ben raktak. Az egész piaczot 1807. tavaszán kövezték ki. Kovrig Tódor volt ekkor a főbíránk. Meling József kövezte ki várbeli rabok segédkezése mellett; Meling havi fizetése volt előbb 10, később 14 frt. Ezen kívül még kapott a várostól egy öl fát is. (Vár. lev. 1807—987. sz.). 1823-ban felszedték a piacz kövezését és új kövezetet raktak. A kikövezés 9500 frtba került. A piaczon a tanácsházzal szemben (keletre) voltak a mészárszékek; a tanácsház és mészárszékek közt széles átjáró. A mészárszékek keleti oldalán, mely a mostani tanácsház felé nézett, volt a tűzfeszkendők színje. (Vár. lev. 1823—909. sz.).

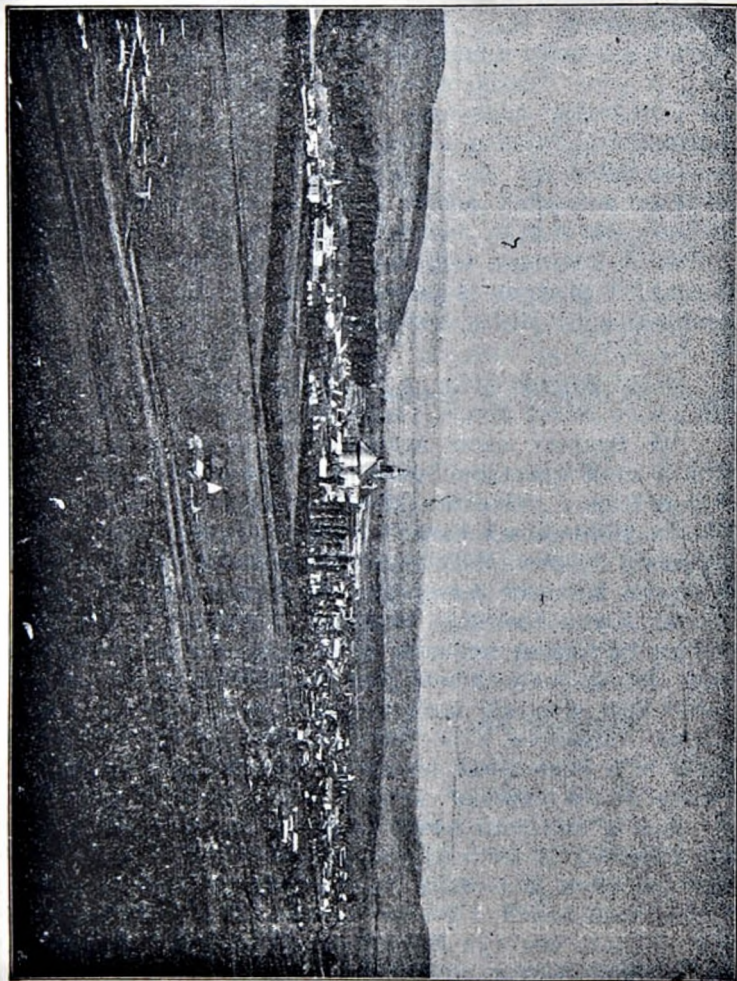
Miután csak a piac van kikövezve, a főkörmányszék meghagyja a városnak, hogy az utcák is, melyek „az eső vizek folyamatajok nem léte miatt igen sárosak“ — sorban köveztesse ki. „Porond a Szamosban úgy is van bőven, kő pedig a hegyoldalokban.“ (Vár. lev. 1821—1005 sz.). A város készítettett is tervet az utcák kikövezéséről, az „Orbánféle“-telek és a „Fácsebinye“ előtt levő tér szabályozásáról (ezek a tervek Vár. lev. 1834—706 sz. alatt ma is láthatók); de a kikövezés elmaradt. A hatvanas években kezdettek hozzá a „Vizútcza“ kikövezéséhez és néhány év alatt a belváros utcái sorban mind kikövezettek. A kikövezés több mint 100.000 frtjába került a városnak. A piacon és némely utcákban kényelmes, tartós granit (dacit-) járdák húzódnak végig . . .

8. Fejezet. A Szamos árka és a felső-malom.

A Szamos azon ágának, mely a gát felől folyt, — útja a mult században nem itt a „Vizútcza“ mögött húzódott lefelé . . . Gyakran láttuk szabálytalan kanyarodásai okozta kiöntéseinek káros következményeit; azért a város megbizta Fischer Mátyás „építő-director“-t, hogy a szabályozásról készítsen tervezetet. A mérnök indokolásában a többek között ezeket is mondja: „A Szamos a gátat mindig rontja; aztán nemcsak azon a téren, hol most a Szamos folyik, nem lehet járni (a felső-malom és a kőrői fürdő közt elvonuló útról van szó) és e miatt az utak és útasok romlásával a hegyekre kelletik fölmenni, de azonkívül is a Szamosnak tekervényei között levő helyek mocsaras és tós helyekké válnak.“ (Vár. lev. 1807—1079 sz.). A város a czélszerű tervet elfogadja és kezd a kivitelről gondoskodni. A főkörmányszék nemcsak hozzájárult beleegyezésével a jó tervhez, sőt rendeletével még siettetette a munka befejezését. Ugyanis azt írja 1811 szept. 23-án tanácsunknak, hogy „a Szamos árkat („canalis“) ugyanazon év október végeig multhatatlanul ássa ki.“ (Vár. lev. 1811—1496 sz.). A szükséges árok, mely egyik áldása a „Vizútczá“-nak, a határidőre ki is volt ásva. „A Szamos vízének regulatioja, több görbeségének keresztül vágása és

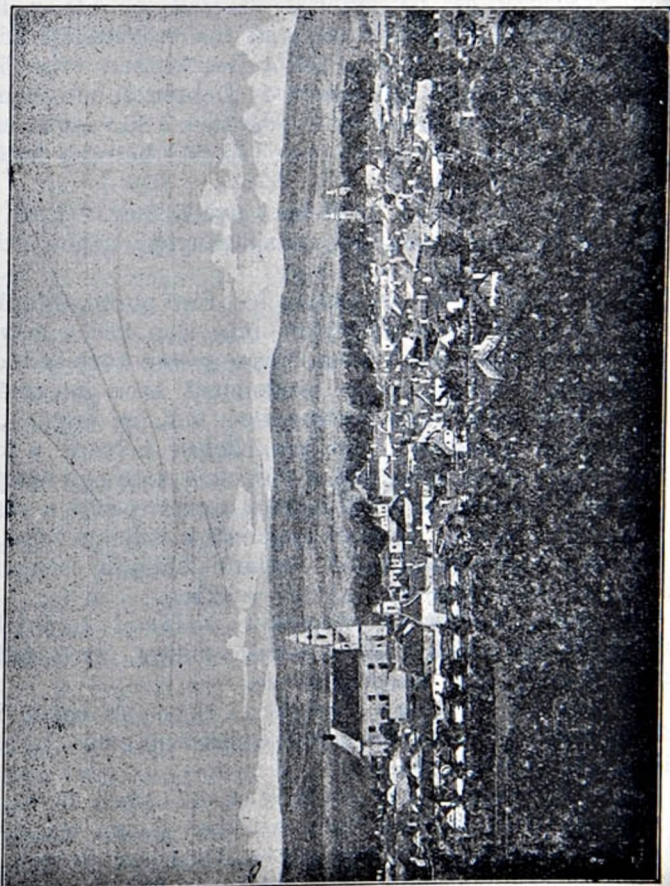
több — a régi vízfolyásnak meggátolására szükséges — gátcskák felállítása kerül 20.000 frtba.“ (Vár. lev. 1808—

Samosújvár a déli oldalról nézve.

1104^{sz.}). A város az elkészült árok oldalait part-erősítő fűzzel és nyárfával ültette be és reá — a város felső vé-

gén egy négykövű, jó berendezéssel ellátott lisztelő malmot épített. Az alsó malom (ha nem is mostani alakjában) meg volt még akkor, midőn apáink ide telepedtek; a felső malom pedig 1812-ben épült.

Szamosújvár a keleti oldalról nézve.

9. Fejezet. Szükséges intézkedések.

„A város 1789-ben felhagy a régi költséges keresztelési, menyekzői és temetkezési szokásokkal,

tűzfecskendőt (vizipuska) szerez, hozzákezd a piac kikövezéséhez és a Szamostól távolabb fekvő utcákban kutakat ását“ . . . (Vár. lev. 1789—192 sz.).

Az esküdt közönség három tűzfecskendőt, 40 darab bőrvedret és 10 lajtorját szerzett be. (Vár. lev. 1804—1334 sz.). A Kolozsvárt vett tűzfecskendőért adott a város 500 frtot; a másik kettőt Beszterczén vette 500 frtért. A bőrvedreket Kolozsvárt és Debreczenben csináltattuk; ezek 328 frtba kerültek. (Vár. lev. 1805—937 sz.).

A tplomokról és iskolákról hátrább külön-külön cikkben szölok.

A gyógyszerár 1786-ban nyílik meg. (Erről L. többet alább „Közintézetek és alapítványok“ című cikk alatt).

A postát 1791-ben állítják fel. Első postamesterünk Balta Emanuel. Ezen időtájban még igen kevés helyütt van posta az országban. Ezek is igen gyéren közlekednek; a nép nem viseltetik nagy bizalommal ezen intézmény iránt. Városunkból, míg postánk nem volt, az értékes leveleket az a „senator“ vitte rendeltetése helyére, a kire került a sor. Ezen kívül volt a városnak még egy felfogadott biztos embere, ki lóháton, vagy szekérrel vitte a város és egyesek leveleit. Egyesek gyorslábú küldönczeket is használtak posta gyanánt. A postáról hátrább lesz még szó, „Tanácsi határozatok“ című cikkben.

A mult század végén feloszlott vallási társulatok, melyekről alább szintén tesztek említést, gyakorolták az irgalmasság testi cselekedeteit is.

Heti- és országos vásárainkról és egyéb kiváltságainkról szintén alább emlékszem meg. (L. „Kiváltságaink“ című cikket).

A Szt-Ferenczrendi atyák 1742-ben jönnek be a városba. Müködésüket külön cikkben fogom tárgyalni.

Népkertünk (sétatér) terve 1864-ben készült el. Az alkalmas tért azonnal felosztották, beültették, az utakat feltöltötték, beporondozták . . . és izlés meg pénz néhány év alatt olyan szép sétatért teremtett elő, mely — mondhatni — az ország egyik legszebb népkertje. A külsöknek is nagyon tetszik. Volt olyan is, ki így szólott:

„Schönbrunn — kicsinyben.“ (L. Szongott. „A magyar-
örmény metropolisz.“ 238. lap).

10 Fejezet. Tűz-esetek.

Munkánkat megáldotta az Isten — böven; de kijutott nekünk a csapásból is. Nem szándéksom e helyütt felsorolni mindazokat a szerencsétlen károsodásokat, melyekkel sújtott az Úr büntető keze, azért csak négy nagy tűz-
esetet beszélek el.

Az elsőről e munka 125 lapján van említés téve. (L. 8. Fejezet. „Első nagy égés.“).

A negyediket elég körülményesen irtam le (ennek magam is szemtanúja voltam) egy másik munkámban (L. „Szamosújvár, a magyar-örmény metropolisz irásban és képekben“ című műnek 127. lapján a „Tűzvész“ fejezetet).

A harmadik rettentő eset 1807. szept. 14-én történt a „Kovrig“- és „Belső-Mezőútczá“-ban. Néhány percz alatt lángokban állott a „Belső-Mezőútcza“ alsó részének mind a két sora; de égtek az alsó „Kovrigútcza“ nyugati oldalának hátsó épületei is. Használták a nem régen vett tűzfecskendőket, munkás kéz is volt elég és — még sem tudták megakályozni, hogy tovább ne harapodzék. Nem, mert: „Furchtbar ist des Feuers Macht, wenn sie des Fessels sich entrafft.“ De énekhang üti meg az oltásban már kifáradt szomorú oltók füleit: vallásos esperes-plebánosunk, Korbuly Kelemen processziót vezetett a helyszíniére (a hagyomány azt tartja, hogy az Oltári-szentséget is kezében tartotta). Letérdelt és buzgón imádkozott: kérte az Istent, hogy segítsen, hiszen emberi kéz úgy sem segíthet. Alig hangzottak el a meghallgatott ima utolsó szavai . . . a tűz tovább terjedésében azonnal megállott. A bámuló sokaság egy kis része azt képzelte, hogy akadályozó tűzfalak teremték elő; ellenben azok, kik zugolodás nélkül fogadják a csapást is, annak a leghatalmasabbnak segítő kezét látták a csodás esetben, ki parancsolt a hullámokuk és lecsendesedtek, és parancsolt a lángoknak és tovább nem terjedtek. Erre az oltók előbb egy rövid hála-
imát rebegtek el, azután kettőztetett erővel dolgoztak és

— Isten segítségével — rövid idő alatt elfojtották a tüzet — egészen. Husz ház leégett földig. Az elégettek számára e városon azonnal gyűjtés rendeztetett: begyűlt 12.096 frt. A tüzkárt szenvedtek közt volt anyúl nagyapám is (Donovák, Gabrielis Donovanák: Donovanák Gábor fia Donovanák = Donovanák Donovanák. (Vár. lev. 1808—772 sz.). A város a károsultaknak ingyen adott épületfát a füzesi erdőből. A míg az elégett házak felépültek, a hajléktalanoknak szívesen adtak szállást épületeik hátsó részeiben más környö-
rületes lelkek, kik kikerülték a veszedelmet. (Vár. lev. 1807—1262 sz.).

A szenvedett káron kívül nagy tűzvész rémületét állotta ki e város negyedszer 1822. jún. 14-én. Tizennyolcz ház égett el a „Malomútczá“-ban. A város az országban gyűjtést akart rendezni ezen szerencsétlenek számára, kért is gyűjtésre engedélyt a főkormányshéltól; mire a főkormányshék ezeket írta nekünk: „Mivel a fennálló normalis rendelés szerint csak akkor, midőn valamely város, falu vagy helység egészen vagy legalább annak nagyobb része ég el, engedethetik meg az egész országban való alamizsnakéregetés, — tehát kegyelmeteknek a magok városában esendő országos és heti vásárok alkalmatosságával azon égettek számára gyűjtsenek alamizsnát; azonkívül kérjék meg Belső-Szolnok- és Dobokamegye főispánjait (minthogy városuk azon vármegyék környékében fekszik), hogy ezen vármegyékben is engedjék meg az alamizsna-gyűjtést. Kérjék meg e felett Ezsébetváros magisztratusát is.“ (Vár. lev. 1823—1518 sz.). Nem kértünk meg senkit; hanem a polgárság maga körében gyűjtött; ezen kívül vett építő-anyagot is és ezt is az elégettek között osztotta ki.

11. Fejezet. Az országút behozatala.

A város a Szamos jobbpartján épült, a Kolozsvárról Deésre vezető országút pedig a folyó balpartján húzódott. És így előrelátó okos apáink hidon jöttek be új városukba; de az országutat a régi helyén ott künn hagyták és nem vezették be. Lehet, hogy talán(?) több, rövidlátó, tapasztalatlan külső (és tehát nem e városon lakó) honpolgár előtt

érthetetlen volt az elzárkozó örménység ezen eljárása. Azonban az embert tetteiben az okosság kell hogy vezérelje; épp ezért nem tartozik számba venni az emberek alaptalan véleményét vagy helytelen ítéletmondását. Eszélyes apáink is megmérlegelték a közlekedés nyújtotta elérhető kis anyagi hasznot, a — felfogásuk szerint — majdnem biztosan bekövetkezendő, de legyőzhetlen hátrányokkal, érzékeny kárral és szilárd elhatározásukban nem tántorodtak meg és az országútat továbbra is künn hagyták. Künn hagyták, mert városunk lakossága kizárólag örmény kereskedőkből állott. Ezek közül a sátoros kereskedők — mondhatni — soha sem voltak otthon: éjjel-nappal a vásárokat járták; a marhakereskedők pedig csak november, december és január havát töltötték itthon az édes-kellemes házi tűzhely mellett; az év háromnegyed részét pedig átszigorogták a rablók és betyároktól elég gyakran meglátogatott bérelt magyarországi pusztáikon. Itthon tehát csak az öregek, betegek, nők és gyermekek maradtak. No most ez a gyöngé népség hogyan védelmezhetette volna magát, ha az országút a városon keresztül vezetett és csak néhány csavargó (pedig ilyen fajta ember akkor bőven termelt az országban!) által megtámadtatott volna? És ez a szomorú eshetőség bekövetkezhetett volna akárhányszor annál is inkább, mert országunkban akkortájt a személy- és vagyonbiztonság sem állott a legerősebb lábon. Azért ügyet sem vetve az egy-két tájékozatlan, az akkori viszonyokkal teljesen ismeretlen, rágalmazó száj koholmányára, mely elég szemtelen volt úgy nyilatkozni, hogy: „Az örmények világszép nejeiket féltették..., azért nem vitték be az országútat,“ — csak azt mondom, hogy honn hagyott kedves övéik védtelen életét, aztán meg fáradsággal, becsületlen munkával szerzett vagyonukat féltették és nem a „szép nőket.“ Igaz szépek voltak anyáink, de egyszersmind erkölcsösek is voltak. Kivétel nélkül mindnyájan valóságos nevelésben részesültek; de a hit tanai mellett megtanulták ismerni az erény jutalmazó útját is. És mivel az erény a leghatalmasabb véd-eszköze a jó erkölcsnek, — példás erkölcsű anyáinkat nem kellett féltetni — senkitől sem

De idővel (138 év alatt) a viszonyok változtak és némely állapot is javult: a kereskedők egy része állandóan itthon tartzkodott; vagy ha egyik másik el is küldötte fiát vásárra, ő itthon árult a boltból. A csavargók, tolvajok, rablók száma is apadt, mert azok ellen is elég védelmet nyújtott az éppen Szamosújvárt megnyitott fegyintézet; a rendőrség személyzetét megszorították; a személy- és vagyonbiztonságra is az állam kezdett nagyobb gondot fordítani. Tekintve az itten felhozott okokat, városunk esküdt közönsége 1838. május 8-án tartott ülésében elhatározta, hogy a királyhoz felterjesztést intéz, melyben 1) azt kérte, hogy a város szűk határa terjesztessék ki, 2) az országút hozassék be a városba; 3) a „kaszárnya építésére adassék elegendő dilatio.“ A katonai laktanya építésére megadatott az időhaladék; de a város határa egy talp alattnyi földdel sem szélesbült és az országutat sem hozták be akkor, hanem behozattuk mi azt a nyolczvanas években — a magunk pénzerején!

12. Fejezet. *Fenhatóság, mely alatt városunk állott.*

Szamosújvár, mely előbb kiváltságos mezőváros volt (oppidum privilegium), 1786 óta pedig szabad királyi város (libera regiaque civitas), — a megye joghatósága alá nem tartozott. 1817-ben ezt írta városunk a megyének: „E város, mint királyi város, nem áll a nemes megye jurisdic-tioja alatt.“ (Vár. lev. 1817—1041 sz.).

A város felterjesztéseit, jelentéseit... egyenesen a fő-kormányzókhoz intézte; a rendeleteket is közvetlenül a főkormányzótól kapta. Fontosabb dolgokban a kir. ud-varhoz fordultunk; az általunk választott főbírákat is a király erősítette meg...

13. Fejezet. *„Fiscalis“ kereset.*

A szamosújvári polgárt más helyütt „fiscalis“ kereset alá venni nem lehetett. Erre vonatkozólag ime mit ír a város 1818. márcz. 14-én a főkormányzóknek: „Helybeli contribuens polgár Czetz Kristófnak ns B.-Szolnok vmgye

tki. generalis széke előtt indult és ellátatott fiskalis keresetben hozott ítélete által lett megterhelhetése dolgában mi nekünk benyújtott panaszos feladását oly alázatos kéréssel közöljük a fels. kir. Főigazgató Tanácssal, hogy — mivel a fels. Fejedelmünktől adatott privilegialis leveleink értelme szerint megnevezett Czech Kristóf-nak, mint itten contribuens polgárnak (Deésen lakott) a tisztelt ns vármegyének generalis széke competens foruma nem lehetett, tehát a hozott ítéletet cassálni és ha csakúgyan a feladott panaszos feladásában feljegyzett okokból a fiskalis kereset alól fel nem oldoztatnék, annak folytatását ezen jurisdictionatus Magistratus, mint competens forumra kegyesen bizni méltóztassék; mivel itten is az igazság minden részrehajlás nélkül, szintén úgy mint másutt, ki fog szolgáltatni, hogy így törvényes Fejedelmünktől nyert Privilegiumaink maguk épségében változhatlanul megmaradván, az azokban megirt praerogatívákkal valamint eddig, úgy ezután is inperturbate élhessünk. In reliquo...“ (Vár. lev. „Liber Expeditionum“ 1818—417 sz.).

14. Fejezet. A város eljárása.

Ha a városnak keresete volt olyan örmény ellen, ki itt fizetett adót, de nem lakott a városon, — ezt az eljárást követte. Megbizott egy ottan, vagy azon a vidéken lakó örményt, hogy alperessel szemben az ottani tisztség előtt a várost képviselje. Ime egy példa. 1818. máj. 19-én ezeket írta a város Közép-Szolnokmegye tisztségének: ... „Kérjük a tek. Tisztséget, hogy a zilahi Ábrahám Gábornál feltalálható levelek mellett az említett portékák árát érdekével együtt többször említett Donovan Bogdán javaiból az árvák számára exequáltatni és erga quietantiam Ábrahám Gábornak általadni és bennünket ezen tárgynak kimeneteléről hovahamarább tudósítani méltóztassék.“ (Vár. lev. „Liber Expeditionum.“ 1818 év).

15. Fejezet. Közönség, mely az ország érdekében jelentékeny szolgálatoakat tesz.

Rudnay Sándor, erdélyi püspök korában nagyon megszerette városunkat, kinek hathatós pártfogását, sikeres

közbenjárását nem egy ízben vette igénybe polgárzatunk. 1826-ban is így ír a város az előléptetett Rudnaynak, az esztergomi érseknek:

Reméljük, hogy herczegséged szíven viseli sorsát „egy keresztény katolikusokból álló egész felekezetnek (közön-ségnek, communitasnak), egy a maga szorgalmatos kereskedése, — s valahányszor a haza közszüksége kívánta, készséges adakozása által az ország javára szolgált városi publicumnak.“ (Vár. lev. 1826—2361 sz.).

16. Fejezet. A város fennállásának biztosítéka.

A város 1827-ben ezeket írta a főkormányzéknek:

„Minek utána dicső emlékezetű I. Leopold 1691. esztendőben ezen akkoriban még pura fiscalis földön való megtelepedésünket és a kereskedésnek szabados folytatását megengedni méltóztatott, — az utána következett felséges Uralkodók további állandó megmaradásunkat és a jövődre tartos létünket avval gyökerezették meg, hogy mi nekünk privilegialiter némely szabadságokat is engedtek, nevezetesen VI. Károly 1726. okt. 17-én adott mi nekünk először egy törvényesen készült privilegialis levelet, melyet az utána következett boldog emlékezetű fejedelmek, névszerint Mária Theresia, II. József, II. Leopold részszerint megerősítettek, részszerint megbővitettek. Ezen privilegium bátorságosította városunknak eddigi fennállását, és szolgált ekkoráig rugóul arra, hogy a fels. uralkodó ausztriai Háznak és a nemes magyar hazának törekedtünk kereskedéssel hasznára lenni, a magokat gyakorl izben előadott viszontagságos időkben vagyonunkat és értékünket a közjóra oda adni és feláldozni nem sajnálottuk és nagy hűséggel lenni törekedtünk.“ (Vár. lev. 1827—2834 sz.).

Ezen nevezetes okirat a többek közt arról is tesz megdönthetlen tanuságot, hogy őseink közül többen már „1691-ben telepedtek ezen a földön,“ hol kilencz év mulva (1700-ban) városunk épült. Az 1691-ben telepedett örmények ideiglenesen kibérelt házakban laktak. (L. a 101 lapon „A város alapítása“ czimű czikket).

17. *Fejezet. A város hasznos és bölcs kormányzásának meglepő eredményei.*

Egy a főkormányzókhoz intézett tanácsi felterjesztésből közöljük a következő igaz, önérzetes, de nem nagyolt (nagyolló) szavakat: „Ezen város abból, a mivel bir, se mit sem kapott ingyen; melyre nézve mind idegenektől, mind e városban lakó privatusoktól nagy capitalistakellettén kölcsönözni... Mégis e publicum kormányzói bírták a terheket és kormányozták oly bölcsen és haszonnal, hogy nemcsak a nagy capitálisok interesseit, hanem a capitálisokat is kifizették. A városnak üléseit nagy capitálissal kelle redimálni¹⁾; redimálta a dominiumot is és maga hatalma alá vette, a nemeseket belőle nagyobbára kifizette; úgy hogy mindezeket meggondolva 200.000 frtnál többet fizetett a publicum. Azonkívül még azokat az építkezéseket is, melyeket a városban és a dominiumban szükségképpen meg kellett tenni, — megtette. Akármely privat, bölcs ember és külső uraság ezekre nem ment volna²⁾. Több ellenkezőt lehet tapasztalni. Mert hol voltak gazdagabb városok, mint a szász publicum városai? Ki nem tudja pedig, hogy a szombeni publicum cridát insinuált³⁾. De — hogy engedelemmel szóljunk — vannak-e a két hazában külső uraságok, a kiknek több falui⁴⁾ vannak a kezében, mint ezen publicumnak?! Melyik az, mely ily kevés idő alatt kétszáz és több ezer Rh. forintot kifizetett volna, mint a mi publicumunk?“ (Vár. lev. 1800—1015 sz.).

II. Cikkely.

Szamosújvár határai.

Utoljára 1845. aug. 8-án jelöltettek meg hitelesen a város határai. A jelölő bizottságba a város három tagot

¹⁾ A kiváltságlevelek megszerzése roppant kiadással jártak.

²⁾ Ezt nem tudta volna megtenni.

³⁾ Csődöt jelentett.

⁴⁾ Abban az évben (1800), midőn ezen felterjesztés történt 17 falú tartozott a szamosújvári uradalomhoz.

(Bogdánffi Gábor tanácsos, Korbuly Bogdán tanácsos és Szongott Kristóf iktató) és a főkormányzék pedig kettőt (Ákosfalvi Szilágyi Ferencz és Csernátoni Vajda Sámuel kir. táblai irnokok) küldött.

Ez a bizottság hat tanút vesz maga mellé és kimegy a határba. Itt a következő kérdéseket intézte külön-külön minden egyes tanúhoz:

1. „Esmeri-e tanú szab. kir. Szamosújvár városának határait? Ha igen

2. Mutassa ki azt a tanú Mikola és Hesdát nemes Doboka-vármegyei falvak, mint szintén Kérő és Széplak nemes Belső-Szolnok-megyei falvak között azon métákban, melyekben azokat a nemes város eleitől fogva birta?

3. Ezen tanú által kimutatott és kijelelt métákat valamelyik ezen falvak közül háborította-e, vagy azok most is azon állapotban vannak, melyekben a nemes város azokat eleitől fogva birta? Ha háborította, ki és mennyi részben? Nevezze meg a tanú azt és emlitse meg az időt is, melyben a háborítás történt“.

„Sequuntur jam nomina Testium eorumque fassiones:

Primus testis Lucas Molnár, annorum 67. rom. catholicus, vigiliarum magister (strázsamester), legitime citatus, juratus et examinatus. Fatetur ad utrum.

1. Szamosújvár szab. kir. város határait esmerem.

2. Ezen szab. kir. Szamosújvár városnak határa — a nemes Dobokavármegyébe kebelezett Szék városa felé menő út keleti oldalán levő domb — inkább dél felé hajló — élén találkozik össze az ugyancsak nemes Dobokavármegyébe kebelezett Mikola és Hesdát falvak határaival. Ezen dombon hajdan egy akasztófa volt, egyik ágának darabja — a földből alig kiemelkedőleg — még ma is látható. Ehhez alig két lépésnyi távolságban van egy határhalom is, melyeket az uraknak most ime meg is mutatok. Ezen akasztófa hajdan a három határ közt volt az én értemre is. Innen megyen a határszél a Szamosújvár városa felett keletre elnyúló ezen hegyláncz — mint mondám — dél vagy Mikola felé hajló élén mindenütt egészen az úgynevezett „Bolong Péter-csucsá“-ig, hol már a vonal lehajlik s ezen domb Mikola felőli oldalán a tetőtől mintegy 25 ölnyi távolságban

lefelé vonul a határszéle. Ezen „Bolond Péter-dombja” tövében kelet felől megint kikerekedik a hegy élre és így az éppen a szélben levő kilencz vagy tíz gödrök mellett (melyeket — mint mondatik — régebb kincs keresés végett ásták) megyen tovább a hegy élén mindenütt a határszél egészen a Koroboly-ig, hol sáncz által is el van választva a két határ egymástól, a mint azt én a tekintetes uraknak meg is mutattam. Ezen sáncz napkeleti végétől megyen ezen kérdés alatti határ egyenes lineában az úgynevezett Dániel-kútjáig, mely kútat azért neveznek így, mivel aztat régebben — de az én értemre — Dániel készítette éppen a határ-szélbe. Ezen kúttól fogva, melyet a tekintetes uraknak meg is mutattam, megint egyenes vonalban a mikolai patakon keresztül azon helyig, hol a mikolaiak az ecclesia számára téglát vetettek és égettek ezelőtt 20—22 esztendővel, melynek ime még most is jól látszik a helye és a mely akkor éppen a határszélbe volt állítva. Ezen helytől egyenes vonalban megyen a határlinea a Dániel-kútjától vagy a sáncz végétől a téglakemenczén keresztül nézve a mikolai út és azon túl levő sánczra, hol már megszűnik a szamosújvári határ a mikolaival szomszédos lenni.

A Hesdát felőli határszél pedig nyulik ugyanaz említetem domb tetőn levő akasztófa helyétől és a határhalmotól kezdve le a Szamos vize felé egy a Hesdát falusi fiscalis jószágához tartozó és jelenleg Szamosújvár városa által birató fogadónak a város felé eső szegleténél éppen a fal mellett el a Hesdátra vivő út jobb oldalán levő holt Szamos éjszaknyugati széleig, a mint mindezt a tekintetes urak láthatják. Itt már szegletet formálván feltér mindenütt a holt Szamos éjszaknyugati partján nyugatnak azon fás helyig, hol most — a mint láthatják a tekintetes urak — szénaboglyák vannak, mely tős és a körülötte levő s a holt Szamos éjszaknyugati partján elterjedő helyet is a mészárosok legelőül használnak. Ezen tőshelytől megyen egyenes vonalban a Szamos túlsó éjszaknyugati partján levő határközig, melyet ime megmutatok a tekintetes uraknak. Innen egyenesen, az ime most is látható be nem végzett régi országút keleti oldalán levő sánczra

rugólag a hesdái és kérii határokat egymástól elválasztó és a szamosújvári határba bekanyarodó árokig; itt szegletet formálván néhány ölnyre mind az árok mellett keletre tér, míg nem a kérii határba ütközik.

Ezen határvonalt azért esmérem és tudom ennyire meghatározni, mert harminczkét esztendőtl fogva levén ezen Szamosújvár városa szolgálatában, kötelességemben állott azokat tudni és esmérni.

3. Ezen határ nincs meg mindenütt az általom kijelölt régi állásában, a mint a tekintetes uraknak is megmutatom. — Ugyanis az úgynevezett széki út keleti oldalán álló azon domb alján (hol a mikolai, hesdái és szamosújvári határ összerug, az ezen domb tetején álló határhalom és az akasztófa helyénél) a második dombra menőleg foglaltak a mikolaiak hosszúra egész a harmadik dombra nyulólag mintegy két-három esztendeje, a többi pedig régebben, de csakugyan az én értemre, lassanként foglaltatott el a mikolaiak által. A harmadik domb tetejétől (hol ezen foglalás végződik, ott hol a határszél egy kis szögletet formálva töltés alakban kezd tovább nyulni) egészen a negyedik vagy 'Bolond-Péter-dombja' aljáig, hol esmértetésül egy általom most a tekintetes urak előtt csinált gödör vagyon, nincsen semmi foglalás; ezen gödröcskétől fogva, mintegy száz ölnyi hosszúságban, a negyedik vagy 'Bolond-Péter-csúcs' irányában, a Mikola felőli oldalon, mintegy 25 ölnyre a tetőtől lefelé egy általom megint most csinált gödörig nyulik el egy hat-hét — és a hol legkeskenyebb mintegy két ölnyi szélességben, a mikolaiak által tett második foglalás. Az idén még fentebb is kaszáltak a mikolaiak a domb teteje felé, de — a mint látszik — az ott csinált szénát lehordták a magok határokra, hogy a város azt be ne hordhassa. Én emlékszem arra, hogy régebben, midőn itt a csorda legelt, nem látszott bé a városba egy marha is; holott most a mikolaiak buzakeresztjei, sőt még a törökbuzavetések belátszanak, annyira feljöttek a tetőre. A negyedik vagy 'Bolond-Péter-dombja'-tól, a már említettem gödröcskétől fogva egész az ötödik éppen a város felett levő domb nyugati oldalán ezen általom most csinált gödörtől kezdve mintegy három-négy és

néhol öt öl szélességben és mintegy százegy öl hosszúságban ezen más, ugyan most csináltam gödörig nyulik, az ugyancsak a mikolaiak által tett harmadik foglalás a város határából, mely két-három, sőt a mint látszik a mostani új feltöltésből, néhol csak egy éves. Ettől fogva egészen a Koroboly nevű hegyig, hol egy darabig a szamosújvári határt a mikolai határtól ezen nyugatról keletre nyuló sáncz választja el, — nincs semmi elfoglalás. Ezen sáncz keleti végétől fogva (de a melyet nem értem, mert régibb, megzavartatott és csak hallomásból tudom) egészen az úgynevezett Dániel-kútjáig, mintegy tiz-husz, s hol legnagyobb hatvan öl szélességben a Koroboly nevű erdő északi oldalában vagyon a negyedik, ugyancsak a mikolaiak által tett foglalás.

Kisebb közlemények.

Czetz János nyugdíjazása. Kolozsmegye főispánja a kolozsvári ereklye-muzeum igazgatójához a következőket írta: A nméltóságú miniszterelnök urnak idei S564. számú leirata szerint a t. igazgatóság felterjesztette hozzánk Czetz János jelenleg Buenos-Airesben lakó 1848—49 iki honvéd tábornok nyugdíjazása ügyét. Az 1848—49-iki honvédek nyugdíjazó bizottság, mely ez ügyben f. é. július hó 10 én tartott ülésében határozott, Czetznek nyugdíjképen nem szavazhatott meg többet, mint évi 960 frtot, minthogy azonban ezt az összeget Ő Nagyméltósága nem tartja elégségesnek arra, hogy abból Czetz János itthon állásának és egészségének megfelelő módon élhessen: indítatva érezte magát részére a rendelkezési alaphól évi 1040 frtot még külön is engedélyezni. Felkérem ezek után a t. Igazgatóságot, hogy a fentebbiekről az $\frac{1}{2}$ alá idezárt határozat kézbesítése mellett Czetz János tábornokot értesíteni s egyben tőle megtudakolni sziveskedjék, hogy melyik kir. adóhivatalnál kívánja a f. évi aug. 1-től kezdve havi részletekben esedékes 960 frtot felvenni, a minek bejelentése után az utalványozás meg fog történni. A külön engedélyezett évi 1040 frtnyi póttösszegnek szintén f. évi aug. 1-től esedékes első negyedéves rész-

letét, a nevezett tábornokhoz leendő eljuttatás végett 260 frtnyi összegében ide mellékelem, a további évnegyedi részletek miképen folyóvá tétele iránt pedig a fennemlített jelentés beérkezése után fog Ő Nagyméltósága intézkedni, a mely jelentéshez csatolandó lesz Czetz-nek nyugtatványa, a most küldött 260 frtról. A szóban forgó jelentést és nyugtatványt kérem hozzám megküldeni. Kiváló tisztelettel. Kolozsvárt 1899. aug. 7. Gróf Beldi s. k. főispán.

Magyar királyi Miniszterelnökség!

8564 sz.

M. K.

Czetz János jelenleg buenos-ayresi (Dél-Amerika) lakos 1848-49-iki honvéd tábornok 1899. évi aug. hó 1-től kezdődőleg havi előleges részletekben folyosítandó évi 960 frttal nyugdíjazatik.

Az 1848-49-iki honvédeket nyugdíjazó biz. 1899. évi július hó 10-én tartott üléséből.

Tarkovich s. k.
bizottsági elnök.

Irodalom és művészet.

Boldog, megelégedett és hálás örmények. Dr. Rohrbach Páll, a berlini evangélikus kongregáció titkára, 1898. szept. 5-én kelt útijelentésében kisázsiai tapasztalatairól ír s a többek közt ezeket mondja: Négyórai lovaglás után rövid pihenőre egy örmény falú határában levő nyárfák alá tértünk. A falún meglátszott, hogy kifosztották és leégett, bár sok nyoma maradt a hajdani jólétnek. Az egész vidék olyan termékeny, hogy lakói mindenöket ért csapás ellenére is — a mészárlások óta eltelt harmadik esztendőben, már mintha összeszednék magukat. Mióta Bitlisz-vilájetben vagyunk, majd minden faluban láttunk egy csapat elszállásolt török katonát, a kiknek joguk van mindent elvenni a lakosságtól, a mire szükség van. Rettenetes teher ez olyan falvakra, a melyeknek csak 12—14 családja került ki a vérengzésekből és ezek is éhínséggel küzdenek, legnagyobb panaszuk még sem az, hogy a török katonák minden ételt, italt elszednek tőlük, hanem magukéinak tekintik a fiatal asszonyokat és leányokat is, a kiket elrabolnak és el is adnak. Ha valaki ez ellen tiltakozik vagy védekezik, azt puskatusal vagy handsárral fizetik ki. Mialatt a Musból magunknál hozott eledelt fogyasztgattuk, nagy csapat ember gyült körénk és bámészkodott ránk. M a d a t (az utazónak benszülött vezetője), a ki szóba állott velük, oda szólított egy fiatal férfit, a kinek nejét nem rég hajtották el a törökök. Tudja úgyan, hogy hol tartják, de nem te-

het érette semmit. Madat még azt is beszélte, hogy a szerencsétlenek szívesen mondanák el minden bajukat, de félnék a török katonáktól. Nemrégiben történt, hogy egy különösen meglátogatott, elpusztult község határában tartott pihenő alkalmával a falú véne az utolsó pillanatban odasugta nekem, hogy az inség rettenetes a környéken, de a kormány reverzalist csikart ki tőlük, melyben ki kellett jelenteniök, hogy boldogok, helyzetükkel megelégedettek és ezért hálásak a nagyúr és hivatalnokai iránt. És az ilyenféle okmányok alapján itéli meg Európa az örmények helyzetét!

II. Vilmos a Keleten czim alatt az „Alkotmány” néhány hónappal ezelőtt ezeket írta: „Kréta még mindig vérben és lángban. A keresztények vére folyhat patakokban akármeddig, Igy volt az örmény mészárlások idejében is. Anglia hiú ígéretekkel, Oroszország sugalmazott hazudságokkal behajszolták a szegény örményeket egy véres lázadásba s a szultán kormánya titokban támogatta a gyilkoló mohamedánokat. Valami rettenetes az, a mi Ázsiában végbe ment. Clemenceau francia könyve az örmény mészárlásokról, valóságos szégyenbélyeget süt a keresztény Európa homlokára.”

Közgazdasági élet.

Magyar érdek Törökországban czim alatt a „Budapesti Hirlap” a többek közt ezeket mondja: A török nem alkalmas iparüzésre, főleg gyáriparra. A török nem képes gyárban ülni és rendszeres munkálkodásra nem is szoktatható. Inkább hámál (teherhordó) vagy bakal (szatócs) s bármily keveset keressen is, megelégedett, hozzá még elszívja nárgilejét (vizipipa) és megissza kávéját, többre nem is gondol s keresetét megjavítani nem is akarja. A török irtozik a géptől, hát még hogyan dolgozzon vele s ha nincs miből megéljen, nem zugolodik. Alláh majd ad valamit, szól, azonban a megszokottnál egyebet dolgozni nem fog. A legutolsó török hámálnak és a legelőbbkelő basának közös jellemvonása, hogy mindkettő nem törődik a jövővel. Alláhra bizza azt. Ily néppel gazdasági felvirágozással gondolni nem lehet és ezt az európai iparosok most nemrég beláttak és most legnagyobb törekvésük odairányul, hogy itt szilárdabban lábat vessenek és azon birodalom gazdasági fejletlenségét saját hasznukra mindnyájan jobban kizsákmányolják. Ez állapot így beláthatatlan időig fog tartani s a török birodalom mindennemű szükségleteit kizárólag a Nyugatról fogja fődözni; miért is minden iparos állam Törökország behozatalában minél jelentékenyebb részt kíván venni. Nekünk magyaroknak is arra kellene gondolnunk, hogy ideje korán hozzálás-

sunk a Keleten szilárd tért foglalnunk s fejlődés útján járó honi iparunkat arra képesítenünk, hogy kivitelünk a Keletre jelentékeny mértéket öltjön. E cél elérését mozdítják elő a magyar kereskedelmi muzeum képviselősegei a Keleten, melyek e hivatás szolgálatában állanak.

Mi ujság az örmény világban?

Egy örmény tudós halála. Giszári Ábrahám, a velencei világhírű San-Lázaro örmény kolostor rektora, az örmény világ egyik legtudósabb férfja elhunyt — nem régen — Velenczében 72 éves korában. Nemcsak Velenczében volt ismeretes alak, de a világ minden turistája előtt is, ki San-Lazzaro szigetén csak megfordult. Nem egy koronás fő tisztelte meg barátságával.

Politikai foglyok Törökországban cím alatt cikket közöl egy angol lap, mely lap a török börtönök örmény lakóival, kik — mondhatni — sziberiai fogságot szenvednek, foglalkozik. Az említett cikk befejező része így szól: „Hol vagy Európa és Amerika? Hol vagy erkölcsös Európa és Amerika?!” Ugy látszik azonban, hogy mindezen sajtó kérdésekre a keresztény emberszerető és erkölcsös Európa és Amerika még mindig nem siet megadni a kielégítő választ!

Tömeges katholicizálás hírét vesszük Kelet szakadár keresztény hitfelekezeti köréből, Törökországból, — mely igen örvendetes esemény az agg Leó pápa szívét is természetesen a legnagyobb megnyugvással tölti el, a lezajlott század alkonyán. Mint a lapok írják, nyolcvanezer, részint nestorianus felekezetű, Rómától elszakadt keresztény tért most egyszerre vissza ősi Anyaszentegyházának, a katolikus egyháznak kebelébe. Adja Isten, hogy a szent Unió ügye, a keleti államok területén, ezután is minél kedvezőbb és eredménydúsabb előhaladást tegyen, — az egykor mostoha viszonyok által tőlünk elszakadt keresztény rokonaink, örmény nemzetfeleink között. Vajha még a magyar nemzet kebelében is tért foglalhatna azon idealisztikus eszméarámlat, hogy Szent-István államalapító hitének régi egysége (a mely őt századon keresztül annyi dicsőséget szerzett a nemzetnek), hazánk boldogítására, s a valódi nemzeti egység megszilárdítására, újra elérhető lenne!...

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvárt, Todorán Endre „Aurora” könyvnyomdája.
